Wikipedia

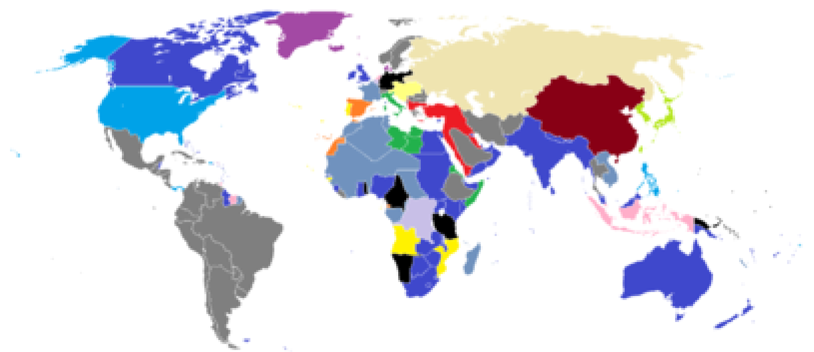
Maailmanhistoria

Maailmanhistoria on ihmiskunnan menneisyyden kuvaus ja tulkinta. Maailmanhistoria jaetaan esihistoriaan ja historialliseen aikaan.

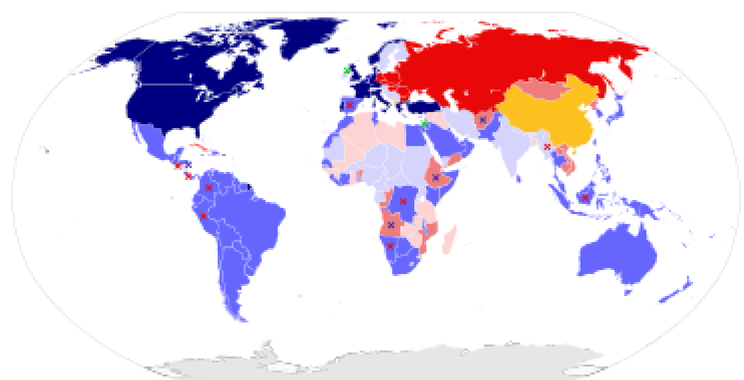
Maailma noin vuonna 1700.

Esihistorialliselta ajalta ei ole olemassa ensisijaisia kirjallisia lähteitä, vaan tiedot siitä ajasta perustuvat arkeologisiin lähteisiin ja suulliseen kertomusperinteeseen.[1] Esihistoria jaetaan kivikauteen, pronssikauteen ja rautakauteen sen mukaan, millaisia työkaluja ihmiset osasivat valmistaa.

Siirtomaavallat ja suuret imperiumit sekä niiden hallitsemat alueet vuonna 1912.

Historiallinen aika alkoi kun kirjoitustaito keksittiin. Historialliselta ajalta on tietoa saatavilla myös ensisijaisista kirjallisista lähteistä.[1] Historiallinen aikakausi alkoi eri kulttuureissa eri aikoihin. Varhaisimmat kirjoitusjärjestelmät kehitettiin noin 5000 vuotta sitten Egyptissä ja Mesopotamiassa. Muualla maailmassa Kiina, Intia ja Amerikka loivat itsenäisesti omat korkeakulttuurinsa ja historialliset vaiheensa.

Maailman maiden liittolaissuhteet kylmän sodan aikana vuonna 1980. Tummansinisellä Nato-maat, keskisinisellä Yhdysvaltain liittolaiset, punaisella Varsovan liiton maat, vaaleamman punaisella kommunistiblokin muut jäsenet tai liittolaiset, vaaleansinisellä puolueettomat maat.

Lähi-idän ja Euroopan historian merkittävimpiä ajanjaksoja olivat varhaishistorian aika, antiikin aika, keskiaika, renessanssi ja uusi aika.

Sisällysluettelo

Esihistoria

Pääartikkeli: Esihistoria
Katso myös: Nykyihmisen levittäytyminen maapallolla

Esihistoria tarkoittaa aikaa ennen kirjoitettua kieltä. Yli 99 prosenttia ihmissuvun olemassaolon ajasta on ollut esihistoriaa.

Nykyihminen levittäytyi Afrikasta jääkauden aikaan suuressa muuttoliikkeessä yli 50 000 vuotta sitten Lähi-idän kautta Euraasiaan ja Australiaan. Myös Amerikkaan ihminen levittäytyi yli 10 000 vuotta sitten, mutta tarkkaa aikaa ei tiedetä. Esihistoriallinen ihminen sai elantonsa yksinomaan metsästämällä ja keräilemällä vielä 12 000 vuotta sitten. Sen jälkeen maatalous alkoi syrjäyttää entistä elintapaa vähä vähältä eri aikaan eri puolilla maailmaa.[2]

Esihistorialliset ihmiset jättivät myöhemmille sukupolville luolamaalauksensa.

Asetuttuaan aloilleen viljelemään maata ja pitämään karjaa, esihistorialliset kansat alkoivat perustaa pysyviä asetuksia, kyliä ja kaupunkeja.[3]

Esihistoria päättyi Mesopotamiassa ja Egyptissä noin vuonna 3000 eaa. Muualla maailmassa siirtyminen esihistoriasta varhaishistoriaan tapahtui huomattavasti myöhemmin. Kivikausi oli useimmilla seuduilla esihistoriallinen aikakausi, ja pohjoismaissa sitä ovat myös pronssikausi ja rautakausi. Esimerkiksi Lähi-idän korkeakulttuureissa pronssikausi puolestaan oli jo historiallista aikaa.

Varhaishistoria

Pääartikkeli: Varhaishistoria

Varhaishistoriaksi kutsutaan ajanjaksoa noin vuosina 3000 eaa.–700 eaa., jolloin ensimmäiset tekstilähteet ilmaantuvat.[4] Historiallinen aika alkoi, kun kirjoitustaito keksittiin toisistaan riippumatta Mesopotamiassa, Egyptissä, Intiassa, Kiinassa ja Mesoamerikassa. Ensimmäisenä kirjoitustaidon kehittivät mesopotamialaiset ja egyptiläiset yli 3000 vuotta sitten.[5] Kirjoitettujen lähteiden määrä on kuitenkin varhaishistoriallisella kaudella vähäinen ja tiedot usein epäluotettavia.

Varhaiset korkeakulttuurit

Pääartikkeli: Varhaiset korkeakulttuurit

Sivilisoitumiskehitys lähti käyntiin noin 5500 eaa., jolloin asutusta siirtyi Mesopotamian tulvatasangolle. Ensimmäinen sivilisaatio syntyi noin 3500 eaa. Sumerissa nykyisen Irakin alueella Eufrat- ja Tigrisjokien suistossa. Mesopotamiassa Sumeria seurasivat Elamin (Iran n. 3000–570 eaa.), Akkadin (Keski-Irak n. 2500–2200 eaa.), Assyrian (n. 2000–700 eaa.) ja Babylonian kulttuurit (n. 1800–500 eaa.).

Faaraon hallitsema Egyptin valtakunta syntyi Niilin varrelle Ylä- ja Ala-Egyptin kuningaskuntien yhdistyessä vuonna 3100 eaa.[6]

Muinaiset egyptiläiset rakensivat kuninkailleen pyramideja.

Sivilisaation synnyn syinä olivat muun muassa kauppa ja uudet keksinnöt. Sivilisaatio syntyi yleensä jokilaaksoon, jossa oli mahdollista kehittää kastelujärjestelmä, joka oli maanviljelylle välttämätöntä. Maanviljely vaati ihmisiä jäämään sille seudulle. Varhaisen sivilisaation tuntomerkkejä olivat muun muassa kaupunkimainen asumismuoto, kirjoitustaito, valtiomainen hallinto, tavaroiden massatuotanto ja uudet keksinnöt.

Nykyisen Turkin keskiosissa sijaitsi vuosina 1700–1200 eaa. heettiläisten valtakunta. Foinikialaisten rannikkokaupungit alkoivat käydä kauppaa Välimerellä vuodesta 1200 eaa. alkaen.[7]

Intia

Pääartikkelit: Indus-kulttuuri ja Veda-kausi

Indusjoen varsille syntyi 2000-luvulla eaa. Harappan ja Mohenjo-Daron kaupunkikulttuurit. Ne kehittivät kirjoitusjärjestelmän, jota tosin ei ole vielä kyetty tulkitsemaan. Indusjoen tärkeimmät kaupungit romahtivat yhtäkkiä vuoden 1750 eaa. tienoilla. Sen jälkeen Pohjois-Intiaan syntyivät hindulainen uskonto, sanskritinkielinen kirjallisuus ja kastijärjestelmä.[8] Vuosina 1800–500 eaa. Intiassa vallitsi vedalainen kulttuuri ja syntyi Intian kansalliseepos *Veda*.

Arjalaiset levittäytyvät vähitellen Intiaan ja Pakistaniin. He kukistivat alkuperäiset asukkaat ja orjuuttivat heidät. Pohjoiseen muodostui taistelevia kuningaskuntia. 1300-luvulla eaa. alueella alkoi kaupungistuminen.

Kiinan varhaishistoria

Shang-dynastian aikaisten asuinalueiden löytöpaikkoja Keltaisenjoen alueelta.

Katso myös: Kiinan historia

Kiinassa Keltaisenjoen varrelle oli alkanut keskittyä neoliittisia yhteisöjä vuodesta 4500 eaa. lähtien. Niistä kehittyi kaupunkeja ja Kiinan ensimmäinen keskitetty valtio Shang-dynastian aikana 1000–700 eaa. Ennustamiseen käytetyistä oraakkeliluista on löydetty Kiinan vanhinta kirjoitusta.[9]

Eurooppa

Euroopan historiallinen aika alkaa vuodesta 1600 eaa. kun Kreetan minolainen kulttuuri kehitti kirjoitusjärjestelmän. Mykeneläiset valloittivat Kreetan 200 vuotta myöhemmin ja nousivat Egeanmeren sotilas- ja talousmahdiksi. Vuoden 1200 eaa. jälkeen Kreikan historiasta ei ole seuraavan 400 vuoden ajalta säilynyt juuri mitään merkintöjä.[10]

Amerikka

Katso myös: Amerikan historia

Mesoamerikassa ja Perussa alkoi kehittyä monipuolisia yhteiskuntia 1000-luvun eaa. puolivälistä lähtien. Olmeekkien ja Chavínin kulttuurit rakensivat suuria seremoniakeskuksia mutta eivät jättäneet itsestään kirjallista aineistoa.[11]

Antiikki

Pääartikkeli: Antiikki

Antiikki eli vanha aika on aikakausi erityisesti kreikkalaisessa ja roomalaisessa historiassa, noin 800 eaa.–500 jaa. Ajanjaksoa on pidetty merkittävänä koska on katsottu että länsimainen sivistys ja yhteiskunta juontavat juurensa tuosta ajasta. Monet keksinnöt, tavat, arvostukset ja tyylit ovat joko antiikin

kreikkalaisten tai roomalaisten luomia tai heidän kauttaan länsimaiseen kulttuuriin omaksuttuja. Myös latinalaiset aakkoset ovat antiikista. Foinikialaisilta peräisin oleva kirjaimisto kehittyi kreikkalaisten ja roomalaisten muokkaamana ns. latinalaiseksi kirjaimistoksi.

Antiikin Kreikka

Pääartikkeli: Antiikin Kreikka

Antiikin Kreikan historia jaetaan yleensä arkaaiseen aikaan (noin 700–480 eaa.), klassiseen aikaan (480–330 eaa.) ja hellenistiseen aikaan (330–27 eaa.).

Antiikin kreikkalaiset rakensivat muun muassa Ateenan Parthenonin.

Antiikin Kreikan vahvimmat kaupunkivaltiot olivat Ateena ja Sparta.[12] Kreikkalaiset perustivat runsaasti siirtokuntia Välimeren ja Mustanmeren rannikoille.[13] Ateenassa kehitettiin maailman ensimmäinen demokratia.[14] Kreikan kaupunkivaltiot kehittivät 500–300-luvuilla eaa. sivilisaation, jonka filosofisia ja taiteellisia saavutuksia pidetään edelleen arvossa.[15]

Makedonialainen Aleksanteri Suuri löi persialaiset 330-luvulla eaa. ja perusti suuren mutta lyhytaikaisen valtakuntansa, joka hajosi osiin hänen kuoltuaan. Kreikkalaisten valloitukset jättivät Lähi-itään hellenistisen kulttuurin.[16]

Rooman valtakunta

Pääartikkeli: Rooman valtakunta

Rooman valtakunta (usein myös *antiikin Rooma*) oli Rooman kaupunkivaltion pohjalta kasvanut laaja imperiumi. Rooma kehittyi vuosisatojen aikana Välimeren ympäröiväksi maailmanvallaksi.

Ensimmäiset asutuksen merkit Rooman kaupungin alueella ovat noin 1300-luvulla eaa. Kyläyhteisö oli olemassa vuoden 1000 eaa. tienoilla. Rooman kaupungistuminen lienee alkanut 700-luvulla eaa. Rooman perustamistarinan mukaan kaupungin perustivat Romulus ja Remus vuonna 753 eaa.

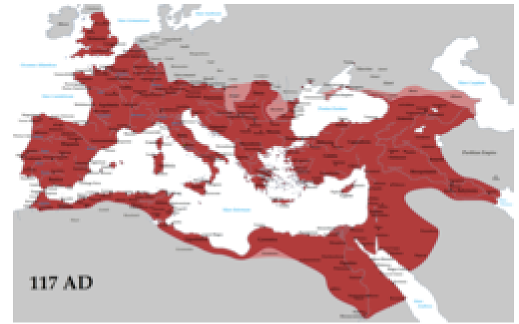
400- ja 300-luvuilla eaa. Rooma kävi monia sotia Italian muita valtioita vastaan. Vähitellen Rooma laajensi hallitsemiaan alueitaan ja voitti muun muassa Kreikan ja Karthagon. Rooma ajautui kriisiin vuonna 133 eaa., joka johti sarjaan sisällissotia. Vuonna 91 eaa. lähes koko Italia kapinoi ja se rauhoitettiin antamalla kaikille Pojoen eteläpuolisille asukkaille kansalaisuus. Vuonna 73 eaa. orjat nousivat kapinaan kolmessa orjasodassa. Vuonna 44 eaa. salaliittolaiset murhasivat diktaattori Julius Caesarin, minkä jälkeen alkoi uusi sisällissotien kausi ja valtakunnasta tuli keisarikunta.

Rooma laajeni Keski- ja Länsi-Euroopassa kelttien alueille ja alisti keltit Irlantia ja Skotlantia lukuun ottamatta. Pohjoisessa Rooman valtakuntaa reunustivat germaaniheimot.[17]

Rooman valtakunta jakautui kahtia Länsi-Roomaksi ja Itä-Roomaksi eli Bysantin valtakunnaksi vuonna 395. Länsiosa kukistui vuonna 476, jolloin Länsi-Rooman viimeinen keisari syrjäytettiin. Itä-Rooma jatkoi toimintaansa Konstantinopolin turkkilaisvaltaukseen saakka 1453.[18]

Muu maailma antiikin aikana

Euraasian aroja asuttivat antiikin aikana paimentolaiskansat kuten skyytit, hunnit ja kušanit.[19]

Rooman valtakunta laajimmillaan vuonna 117.

Gangesjoen varrelle oli vuoteen 600 eaa. mennessä noussut ainakin 16 valtiota, joiden määrä laski sotien seurauksena neljään.[8] Pohjois- ja Keski-Intiaa hallitsi 300-luvulta eaa. lähtien sarja valtakuntia, kuten Maurya-valtakunta, Kušana-dynastia ja Gupta-valtakunta.[20]

Kiina oli 400-luvulla eaa. jakautunut joukoksi kilpailevia kuningaskuntia. Qin-valtio valloitti muut valtiot, ja Qin Shi Huangdi nousi yhdistetyn Kiinan ensimmäiseksi keisariksi vuonna 211 eaa. Sitä seurasi vakauden ja vaurauden aikakausi. Han-dynastia kaappasi vallan noin vuonna 200 eaa. ja hallitsi Kiinaa noin 400 vuoden ajan.[21]

Mesoamerikan klassisella kaudella vuodesta 200 eaa. alkaen kukoisti useita kulttuureita, kuten Teotihuacán, sapoteekit ja mayat. Etelä-Amerikassa syntyivät Moche-, Nazca- ja Paracas-kulttuurit.[22]

Maailmanuskontojen synty

Suurista maailmanuskonnoista vanhin on hindulaisuus, joka oli syntynyt Intiassa jo ennen antiikin aikaa. Siitä kehittyi buddhalaisuus, jonka perusti Siddhartha Gautama 500-luvulla eaa. Buddhalaisuus katosi myöhemmin Intiasta mutta levisi Kiinaan ja Japaniin.[23]

Lähi-idässä kehittynyt juutalaisuus oli ensimmäinen monoteistinen uskonto. Siitä erkaantui ajanlaskun ensimmäisellä vuosisadalla kristinusko, joka perustuu uskoon Jeesus Kristuksesta. Kristinuskosta tuli 300-luvulta alkaen Rooman valtakunnan virallinen uskonto, ja seuraavina vuosisatoina se levisi koko Eurooppaan. Lähi-idässä muodostui 600-luvulta alkaen islam, joka perustuu profeetta Muhammedin saamaan jumalalliseen ilmestykseen. Islam levisi nopeasti laajalle alueelle Etelä-Aasiasta Espanjaan.[23]

Apostoli Paavali oli ensimmäisellä vuosisadalla kristinuskon merkittävin levittäjä.

Katso myös: Kristinuskon historia ja Islamin historia

Mahdollisesti 1200-luvulla eaa. tai myöhemmin Persiassa saarnanneen Zarathustran ajatusten pohjalle kehittyi 600-luvun eaa. tienoilla zarathustralaisuus. Kiinassa kehittyivät 500-luvulla eaa. kungfutselaisuus ja taolaisuus.[24]

Keskiaika

Pääartikkeli: Keskiaika

Keskiajan katsotaan yleensä alkaneen vuonna 476 Länsi-Rooman tuhosta ja päättyneen viimeistään vuonna 1492 Amerikan löytymiseen.

Varhaiskeskiaika

Pääartikkeli: Varhaiskeskiaika

Varhaiskeskiaikana siirryttiin rahataloudesta vaihtokauppaan, talous ja kauppa taantuivat sekä asutuskeskukset pienenivät. Varhaiskeskiaikana väestön elinikä oli alhainen. Germaanit eivät omaksuneet roomalaista valtiorakennetta, vaan käytössä olivat yksinkertaisemmat hallinto- ja valtarakenteet.[25] Feodalismijärjestelmä syntyi. Kirjallinen kulttuuri alkoi elpyä 700-luvulla.[26]

Rooman valtakunta oli alkanut taantua jo myöhäisantiikissa.[27] Ihmisten liikkuvuus väheni ja maaorjuus yleistyi. Väestömäärä pieneni. Pohjoisesta saapui kuitenkin germaaneja, jotka saattoivat Rooman puolustuskannalle. Hunnien saapuminen lisäsi väestöpainetta ja Rooman alueille saapui gootteja. Talouden taantuma vaikeutti Rooman valtakunnan alueiden puolustusta.

700-luvulta lähtien Länsi-Eurooppa alkoi elpyä. Ilmaston viileneminen pysähtyi ja maataloustuotanto kasvoi. Kaarle Suuri palautti keisariuden länteen, paavi kruunasi hänet keisariksi.[28] Kulttuurielämä elpyi Kaarle Suuren kaudella.[29]

Viikingit, madjaarit ja muslimit nousivat uhkaksi Kaarle Suuren kauden jälkeen.[30] Viikingit hyökkäsivät pohjoisille rannikkoalueille sekä jokia pitkin sisämaahan. Lännessä paavi nousi yhä selvemmin kirkon johtajaksi.[31]

Sydänkeskiaika

Pääartikkeli: Sydänkeskiaika

Keskiajan Euroopassa rakennettiin suuria goottilaisia kirkkoja, kuten kuvan Chartresin katedraali (1194–1220).

Sydänkeskiajalla vaihtokauppa vaihtui rahan käyttöön.[32] Talouskasvu kehittyi ja kulttuurinen kehitys nopeutui. Myös väestönkasvu kiihtyi ja poliittinen tilanne Euroopassa vakiintui. Tämän ansiosta syntyi lukuisia poliittisia ja sosiaalisia muutoksia. Tilanne tarjosi myös pohjan oppineisuuden uudelle nousulle ja skolastiikan kehitykselle. Opetuksen tason nostamista edesauttoivat myös kirkon sisäiset vaatimukset papiston tason nostosta. Tämä johti yliopistojen syntyyn. Myös kaupungit kasvoivat.[33]

Suuri skisma johti 1000-luvulla idän ja lännen kirkon eroon.[34] Ristiretket syntyivät paavin aloitteesta 1000-luvun lopulla.[35] Sydänkeskiajan alussa Pohjolaan levisi kristinusko ja sinne syntyi kolme kristillistä kuningaskuntaa: Tanska, Norja ja Ruotsi.[36] Ruotsi suuntasi katseensa itään. Normannit valloittivat Englannin vuonna 1066.[37] 1100-luvulla Englantiin muodostettiin ensimmäinen parlamentti, jonka suhteet hallitsijaan määritettiin Magna Cartassa 1215.[38] Bysantin valtakunta jatkoi olemassaoloaan idässä, vaikkakin entisestä heikentyneenä.

Myöhäiskeskiaika

Pääartikkeli: Myöhäiskeskiaika

Myöhäiskeskiaika alkoi 1300-luvun alussa ja päättyi uuden ajan alkaessa 1400-luvun lopulla. Musta surma saapui Eurooppaan, minkä seurauksena Euroopan väkiluku putosi nopeasti kolmanneksella. Sodat ja monet muut kriisit pysäyttivät myös Euroopan taloudellisen kehityksen. Kun rutosta alettiin selvitä, ihmiset alkoivat muuttaa maaseudulta kaupunkeihin.[39]

Itämeren piirissä vaikuttivat Hansaliitto ja voimakkaat kauppiassuvut.[40] Pohjolassa perustettiin 1397 Kalmarin unioni, joka yhdisti Ruotsin, Norjan ja Tanskan yhteiseen liittoon. Tanska oli liiton hallitseva osapuoli ja tilanteeseen tyytymätön Ruotsi irtautuikin siitä 1523.[41] Norjan ja Tanskan liitto jatkui pitkälle

uudelle ajalle.

Ranskan ja Englannin välillä käytiin satavuotinen sota.[42] Aragonian Ferdinand II ja Kastilian Isabella menivät naimisiin ja yhdistivät valtakuntana. Siitä syntyi Espanja. Idässä osmanit valloittivat Konstantinopolin 1453.[43] Bysantin valtakunta tuhoutui.

1300-luvulla riehunutta mustaa surmaa kuvattiin taiteessa luurangoilla.

Muu maailma keskiajan aikaan

Kiina

Sui-dynastia (581–617) yhdisti hajaantuneen Kiinan uudelleen ja yhdenmukaisti instituutiot, levitti buddhalaisuutta ja rakensi kanavaverkoston. Sitä seurannut Tang-dynastia (618–907) loi maahan yhtenäisen hallintorakenteen, joka perustui byrokraatteihin. Kiina oli laajimmillaan 660-luvulla kun se oli valloittanut Tamirin altaan ja Pohjois-Korean.[44]

Kiina hajosi kymmeneksi erillisvaltioksi vuonna 907, mutta Song-dynastia (960–1279) yhdisti maan jälleen. Talouskasvun seurauksena maan väestö kaksinkertaistui. Nomadien Jin-valtio valloitti Pohjois-Kiinan vuosina 1126–1127. Rikkaassa Etelä-Kiinassa kuvataide, kirjallisuus, filosofia, luonnontiede ja tekniikka kehittyivät uudelle tasolle.[44]

Mongolit

Mongolit valloittivat koko Kiinan 1200-luvun aikana.[44] Mongolivaltakunta kattoi 1200-luvulla valtavia alueita Euraasiasta. Euroopassa mongolit etenivät aina Wienin edustalle, ja idässä he yrittivät valloittaa Japanin siinä onnistumatta.[45]

Osmanit

Osmanien valtakunta sai alkunsa Turkissa 1200-luvulla ja laajeni seuraavina vuosisatoina.[46]

Osmanien valtakunta eri aikoina.

Afrikka

Afrikassa Saharan autiomaan läpi perustettiin keskiajalla kauppareittejä, mikä johti kaupallisten keskusten ja kukoistavien valtakuntien syntyyn. Afrikan suuria kuningaskuntia keskiajalla olivat Malin kuningaskunta, Beninin kuningaskunta, Songhain kuningaskunta ja Suur-Zimbabwen kaupunkikeskus.[47]

Amerikka

Amerikassa mayojen klassinen kausi päättyi 800-luvulla. Tolteekit rakensivat seremoniakeskuksia nykyisen Meksikon alueelle, ja asteekit perustivat sinne suuren Asteekkivaltakunnan 1300-luvulla. Etelä-Amerikassa syntyi 1400-luvulla suuri Inkavaltakunta. Inkoilla ei ollut kirjoitettua kieltä, mutta heidän yhteiskuntansa,

arkkitehtuurinsa ja tieverkostonsa olivat kehittyneitä.[48]

Polynesia

Taiwanista mahdollisesti lähteneet kansat alkoivat levittäytyä eteläisen Tyynenmeren saarille vuodesta 200 eaa. alkaen. Vuoteen 1000 jaa. mennessä he olivat kehittyneiden navigointitaitojensa ansiosta asuttaneet jo koko laajan Polynesian saariston Uudesta-Seelannista Pääsiäissaarelle ja Havaijisaarille.[49]

Uusi aika

Pääartikkeli: Uusi aika

Uusi aika on historian periodisoinnissa käytetty käsite, jolla tarkoitetaan useimmiten ajanjaksoa, joka kattaa ajan 1400–1500-luvuilta nykypäiviin saakka. Rajapyykkinä keskiaikaan esitetään usein esimerkiksi Amerikan "löytyminen" (1492), kirjapainotaidon keksiminen (1436) sekä reformaatio.

Renessanssi

Pääartikkeli: Renessanssi

Euroopassa vaikutti vuosina 1450–1550 renessanssiksi ("uudelleensyntyminen") kutsuttu Italiasta alkanut laaja liike, jota inspiroi uusi mielenkiinto antiikin maailmaa kohtaan. Renessanssin aikana Euroopassa tuotettiin runsaasti merkittävää taidetta, arkkitehtuuria ja kirjallisuutta. Renessanssin ajan taiteilijat saivat aiempaa suuremman ilmaisuvapauden ja tukea vauraalta kauppiasluokalta, ja kirjapainotaidon keksiminen mahdollisti ajatusten nopean levityksen. Renessanssin merkittävimpiä taiteilijoita ja arkkitehteja olivat muun muassa Leonardo da Vinci, Rafael, Michelangelo, Filippo Brunelleschi ja Sandro Botticelli.[50]

Renessanssi syntyi Firenzessä Italiassa 1400-luvulla.

Renessanssin aikana sai suosiota myös humanismi, jossa ihminen asetettiin maailman keskiöön Jumalan sijasta. Eräs merkittävä humanisti oli hollantilainen Erasmus Rotterdamilainen.[51]

Reformaatio

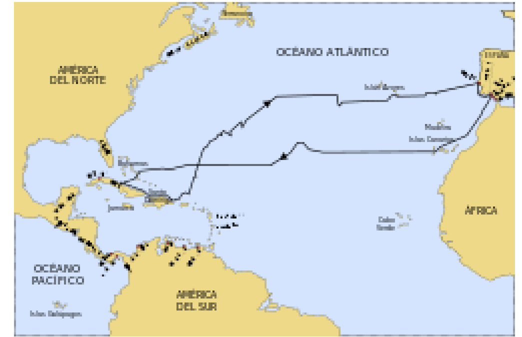
Pääartikkeli: Uskonpuhdistus

Renessanssin aikana jotkut alkoivat nousta katolisen kirkon oppeja vastaan. Reformaatio, jota sen kannattajat kutsuivat uskonpuhdistukseksi, on 1500-luvulla Länsi-Euroopassa alkanut liike, joka syntyi alun perin Sveitsissä. Saksan Wittenbergissä toiminut Martti Luther vastusti sitä, että kirkko myi aneeksi kutsuttuja kirjeitä, joissa luvattiin paikka taivaaseen. Lutherin uskonpuhdistuksellisen toiminnan tuloksena syntyi luterilainen kirkko. Uskonpuhdistuksen aikana syntyi luterilaisen kirkon lisäksi myös anglikaaninen ja reformoitu kirkko.

Löytöretket

Pääartikkeli: Löytöretket

Varhaisiksi löytöretkeilijöiksi voidaan kutsua Marco Poloa ja Leif Erikinpoikaa. Suurten löytöretkien aika alkoi 1400-luvun alussa ja päättyi 1600-luvun alussa. Tuona aikana eurooppalaiset löytöretkeilijät purjehtivat ympäri maapalloa kartoittaen Euroopalle aiemmin tuntemattomia alueita. Renessanssin aikainen kartografian sekä navigointi- ja laivanrakennustaidon kehitys mahdollisti valtameripurjehduksen Välimerta kauemmas, mikä oli edellytyksenä näille retkille. Ennen kuin löytöretkille lähdettiin, piti kartuttaa tietoa merivirroista ja tuulista. Löytöretkien tavoitteet olivat usein talouspoliittisia, mutta tavoitteina saattoivat olla myös uskonnolliset päämäärät, eli levittää kristinuskoa pakanoiden keskuuteen.

Kristoffer Kolumbusta pidetään Amerikan löytäjänä. Kartassa hänen ensimmäisen matkansa reitti vuonna 1492.

Merkittävimpiä löytöretkeilijöitä olivat muun muassa Kristoffer Kolumbus ja James Cook. 1800-luvulla David Livingstone ja Henry Morton Stanley saivat Afrikan keskiosatkin pääpiirtein kartoitetuksi.

Kolonialismin aika

Pääartikkeli: Kolonialismi

Löytöretkien seurauksina Euroopan merivallat alkoivat laajentua 1500-luvun alkupuolella Intiaan ja vasta löydettyyn Amerikkaan. Espanjalaiset valloittivat ja tuhosivat Asteekkivaltakunnan ja Inkavaltakunnan ja tekivät suuresta osaa Amerikasta siirtomaitaan, joista he laivasivat emämäaahan etenkin hopeaa. Ranskalaiset ja englantilaiset perustivat siirtokuntiaan Pohjois-Amerikkaan.[52]

Aasiassa portugalilaiset ja hollantilaiset alkoivat vaiheittain ottaa haltuunsa kauppareittejä, ja 1700-luvulla Britannia nousi itäisten merten johtavaksi kauppavallaksi. Siirtomaita alettiin perustaa 1700-luvun lopulla. Amerikassa Espanjan kruunu perusti oman, laajuudeltaan ennennäkemättömän siirtomaahallintonsa, jonka piirteet säilyivät yli kaksi vuosisataa. Amerikan Länsi-Intia oli kolonialismin keskuspaikka 1600-luvun puolivälistä 1700-luvun lopulle. Amerikan siirtomaissa tuotettiin hyvin laajamittaisesti raaka-aineita ja jalostettuja tuotteita kuten sokeria orjatyövoimalla.

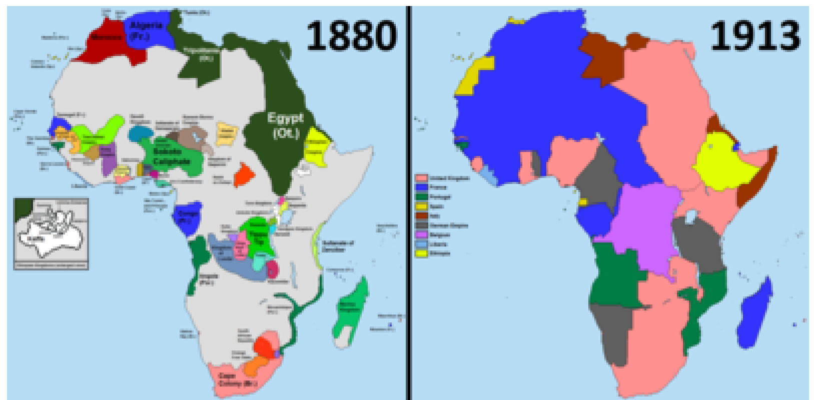
Länsi-Intian kolonialismin kultakauden päätyttyä kolonialismin painopiste siirtyi Aasiaan, missä etenkin Britannia laajeni tekemällä Australiasta ja Intiasta siirtomaansa. Intiasta tuli prototyyppinen esimerkki siirtomaasta, jota emämaa hyödynsi ilman uudisasutusta.

1800-luvu oli vapaakauppaimperialismin aikaa. Vuosisadan kahdella viimeisellä vuosikymmenellä eurooppalaiset jakoivat Afrikan siirtomaiksi. Maailman siirtomaiden yhteinen laajuus saavutti huippunsa 1920-luvulla. Toisen maailmansodan jälkeiset vuosikymmenet olivat siirtomaavallan purkautumisen aikaa. Siirtomaat itsenäistyivät yksi kerrallaan, mutta esimerkiksi Intia säilytti läheiset talousyhteydet entiseen emämaahansa.

Tieteellinen vallankumous

Pääartikkeli: Tieteellinen vallankumous

Tieteellinen vallankumous on tieteenhistoriassa käytetty nimitys jotakuinkin vuosien 1500–1700 välisen ajan luonnontieteiden edistykselle. Tieteellisen vallankumouksen aikana käytettiin tiedon hankinnassa kokeellisia menetelmiä. Luonnonilmiöitä pyrittiin kuvaamaan mahdollisimman tarkasti matemaattisin keinoin. 1500–1700-lukujen kehityksen ansiosta eurooppalaisen tieteen taso ohitti muun maailman. Tieteellisen vallankumouksen aikana havaittiin muun muassa mekaniikan lait ja aurinkokeskeinen maailmankuva, jonka pani alulle Nikolai Kopernikus.

Eurooppa jakoi Afrikan vuoden 1880 jälkeen siirtomaiksi.

Valistusaika

Pääartikkeli: Valistus

Valistus oli 1700-luvun jälkipuoliskon aatevirtaus, joka korosti muun muassa järjen ja tiedon merkitystä.[53] Valistusaate pyrki järkeen nojautuen perusteellisiin uudistuksiin kulttuurin ja yhteiskuntaelämän aloilla. Liikkeen johtavat hahmot näkivät olevansa rohkea ja tärkeä älykköjen ryhmä, joka vei maailmaa eteenpäin ”pimeän ajan” eli keskiajan synnyttämän irrationaalisen ja taikauskoisen hirmuvallan ikeestä. Ensimmäisiä kuuluisia ajattelijoita tällä aikakaudella olivat John Locke ja Thomas Hobbes, jotka kirjoittivat monia autoritaarisia pakkovaltoja vastustavia sekularistisia kirjoituksia jo 1600-luvulla.

Valistusaikana syntyi liberalismi, jonka isiksi katsotaan muun muassa Locke, Kant, Chydenius, Smith ja Jefferson. Liike antoi mahdollisuudet Amerikan ja Ranskan vallankumouksen lisäksi myös kapitalismille ja sosialismille.

Vallankumousten aika

Läntisellä pallonpuoliskolla syttyi vuosien 1755–1823 välillä useita vallankumouksia ja kapinoita. Yhdysvallat kävi vapaussodan ja julistautui itsenäiseksi vuonna 1776. Ranskan suuri vallankumous lakkautti monarkian vuonna 1789. Etelä-Amerikan maat itsenäistyivät Espanjasta ja Portugalista 1800-luvun alkuvuosikymmeninä. Kapinoita syntyi myös esimerkiksi Irlannissa, Espanjassa sekä Keski- ja Itä-Euroopassa.[54]

Teollinen vallankumous

Pääartikkeli: Teollinen vallankumous

Teollinen vallankumous tarkoittaa laajamittaista sosiaalista, taloudellista ja teknistä muutosta 1700- ja 1800-lukujen taitteen Isossa-Britanniassa. Se alkoi pääasiallisesti hiilikäyttöisen höyryvoiman käyttöönotosta ja automatisoidun, koneistetun tuotannon käyttöönotosta lähinnä tekstiilialalla. Tekninen ja taloudellinen prosessi nopeutui höyrykäyttöisten laivojen, veneiden ja maaliikenteessä rautatien käyttöönoton ansiosta. Teollinen vallankumous alkoi Isosta-Britanniasta ja levisi muualle Eurooppaan ja Pohjois-Amerikkaan ja vaikutti lopulta koko maailmaan.

Teollisen vallankumouksen aikana sanomalehtien ja kirjajulkaisujen määrä kasvoi, mikä vaikutti paljon ihmisten lukutaidon lisääntymiseen ja massojen poliittiseen osallistumiseen. Länsi-Euroopassa ja Pohjois-Amerikassa suuria määriä ihmisiä muutti maaseuduilta kaupunkeihin maatyön korvautuessa palkkatyöllä teollisuudessa.

Manchesterin ja Liverpoolin välisen junaradan avajaiset 1830. Tästä alkoi rautateiden rakennusboomi.

Kiinan viimeiset dynastiat

Pääartikkelit: Ming-dynastia ja Qing-dynastia

Ming-dynastia hallitsi Kiinassa vuosina 1368−1644. Ming-dynastian perusti Zhu-perhe, ja sen pääkaupunki oli Nanjing. Ming-dynastia syntyi kun mongolien Yuan-dynastiaa vastustavat talonpoikaiskapinat ajoivat mongolit takaisin Mongolian aroille. Sen jälkeen vuosikausia kestänyt han-kiinalaisten valtakamppailun voitti Zhu Yuanzhangin johtama kapinallisryhmä. Hän julistautui keisari Hongwuksi ja aloitti Ming-dynastian vuonna 1368. Monien mielestä Ming-dynastia alkuvaiheissaan oli maailman edistynein valtio.

Pitkät sodat mongoleja vastaan ja Japanin hyökkäykset heikensivät Ming-dynastiaa 1500-luvun lopulta. 1600-luvulla syntyi kapinoita, joiden syinä oli sisäinen tyytymättömyys hallinnon joustamattomuuteen muun muassa väestönkasvun aiheuttamissa kysymyksissä. Li Zichengin johtamat joukot onnistuivat kaatamaan Ming-dynastian ja siten luomaan Qing-dynastian. Se hallitsi Kiinaa 1644–1911 ja jäi Kiinan viimeiseksi keisaridynastiaksi.

Uusin aika

Pääartikkeli: Uusin aika

Uusin aika on varsinkin poliittisen historian tutkimuksessa käytetty periodisaatiokäsite, joka rajaa osan uudesta ajasta omaksi aikakaudekseen. Raja asetetaan usein 1700–1800-lukujen taitteeseen. Perinteisesti yhtenä rajapyykkinä on pidetty Ranskan vallankumousta 1789.

1800-luvun tapahtumat

1800-luvun merkittäviä tapahtumia maailmassa olivat esimerkiksi Yhdysvaltain laajeneminen länteen ja sisällissota 1861–1865, Australian ja Uuden-Seelannin eurooppalainen asutus, osmanien valtakunnan heikkeneminen, Afrikan jako eurooppalaisten siirtomaavaltojen kesken ja kolonialismin huipentuminen, Venäjän imperiumin laajeneminen, kansallisuusaatteen nousu Euroopassa ja sitä seurannut kansallisvaltioiden synty, Japanin avautuminen länsimaisille vaikutteille Meiji-restauraatiossa sekä useat sodat Euroopassa.[55] Naiset saivat 1800- ja 1900-luvuilla äänioikeuden.[56]

Yhdysvaltain sisällissota käytiin orjuuden kannattajien ja vastustajien välillä.

Maailmantalouden synty

Maailman taloudet sulautuivat vuosien 1870–1914 välillä yhdeksi riippuvuussuhteiden verkostoksi. Kehityksen aiheutti kolme suurta ilmiötä. Ensinnäkin liikenneyhteydet paranivat rautateiden määrän ja laivaliikenteen lisääntymisen myötä. Panaman ja Suezin kanavat avattiin. Toiseksi, viestintäliikenteen vauhti kiihtyi kun mannertenväliset lennätin- ja puhelinlinjat vedettiin valtamerten pohjaan. Kolmanneksi, maailmankaupan kokonaisarvo kasvoi vuosien 1860–1913 välillä 8 miljardista dollarista 39 miljardiin dollariin. Suurimmat kaupankävijät olivat asemiaan koko ajan menettänyt Iso-Britannia sekä Yhdysvallat ja Saksa.[57]

1900-luvun alkupuoli

Kiinasta tuli tasavalta vuonna 1912. Japani teollistui ja loi vahvat sotavoimat, joiden avulla se löi Venäjän sodassa 1904–1905 ja miehitti Korean vuonna 1910.[58] Tutkimusmatkat huipentuivat napaseutujen tutkimusretkiin 1910-luvun taitteessa.[59]

Euroopan poliittiset jännitteet johtivat ensimmäiseen maailmansotaan vuosina 1914–1919. Sodan seurauksena suuret imperiumit Saksa, Itävalta-Unkari, Venäjä ja Osmanien valtakunta hajosivat.[60] Venäjällä vallankumoukset ja sisällissota johtivat Neuvostoliiton perustamiseen.[61] Yhdysvalloissa koettiin suuri lama 1930-luvulla.[62]

Italiassa nousi 1920-luvulla Benito Mussolinin perustama fasismi ja Saksassa 1930-luvulla Adolf Hitlerin kansallissosialismi. Espanjassa sisällissodan seurauksena valtaan nousi kenraali Francisco Franco. Saksan laajentumispyrkimykset johtivat toiseen maailmansotaan (1939–1945), joka laajeni myös Tyynellemerelle. Sodassa kuoli kaikkiaan yli 50 miljoonaa ihmistä.[63]

Nykyaika

Pääartikkeli: Nykyaika

Nykyaika alkoi 1940-luvulla toisen maailmansodan päätyttyä ja jatkuu nykyhetkeen ja lähitulevaisuuteen asti. Nykyaikaa leimasi pitkään kahden suurvallan, Yhdysvaltain ja Neuvostoliiton välinen kylmä sota. Neuvostoliiton hajottua vuonna 1990 Yhdysvallat nousi ainoaksi suurvallaksi. Nykyisin maailmantilannetta leimaa globalisaatio eli maailmanlaajuisten poliittisten ja taloudellisten verkkojen muodostuminen. Aikakauden ongelmia ovat esimerkiksi Lähi-idän konfliktit, kansainvälinen terrorismi ja luonnon saastuminen.

Kylmää sotaa käyneiden suurvaltojen johtajat Leonid Brežnev ja Richard Nixon neuvotteluissa liennytyksen vuonna 1973.

Alueittain

- Aasian historia
- Afrikan historia
- Amerikan historia
- Euroopan historia

Lähteet

- Heikkilä, Tuomas & Niskanen, Samu: *Euroopan synty*. Edita, 2004. ISBN 951-37-4182-6.
- Parker, Geoffrey (toim.): *Elävä maailmanhistoria*. (alkuteos *The Times Compact History of the World: World History Brought to Life*, 2005). Suomentanut Raudaskoski, Seppo & Rekiaro,

Ilkka. Otava, 2006. ISBN 951-1-20444-0.
- Parker, Philip: *Maailmanhistoria*. Suomentanut Lahtinen, Tapani. readme.fi, 2011. ISBN 978-952-220-406-6.
- Zetterberg, Seppo (toim.): *Maailmanhistorian pikkujättiläinen*. 8 p.. WSOY, 2002. ISBN 951-0-15101-7.

Viitteet

1. Parker 2011, s. 14–16.
2. Parker 2011, s. 66–67.
3. Parker 2011, s. 74.
4. Parker 2011, s. 82–83.
5. Parker 2011, s. 90–91.
6. Parker 2011, s. 92–83.
7. Parker 2011, s. 87–88.
8. Parker 2006, s. 28–29.
9. Parker 2011, s. 104–105.
10. Parker 2006, s. 30–31.
11. Parker 2011, s. 106–107.
12. Parker 2011, s. 122.
13. Parker 2011, s. 119.
14. Parker 2011, s. 118.
15. Parker 2011, s. 123.
16. Parker 2011, s. 124–127.
17. Parker 2011, s. 142.
18. Zetterberg, s. 1075
19. Parker 2011, s. 144–145.
20. Parker 2011, s. 146–147.
21. Parker 2011, s. 150–153.
22. Parker 2011, s. 154.
23. Parker 2011, s. 148–149.
24. Parker 2006, s. 34–35.
25. Heikkilä & Niskanen, s. 34
26. Heikkilä & Niskanen, s. 36–37
27. Heikkilä & Niskanen, s. 13
28. Zetterberg, s. 252
29. Heikkilä & Niskanen, s. 74–75
30. Heikkilä & Niskanen, s. 88–94
31. Heikkilä & Niskanen, s. 53
32. Heikkilä & Niskanen, s. 107–108
33. Heikkilä & Niskanen, s. 202
34. Heikkilä & Niskanen, s. 131
35. Heikkilä & Niskanen, s. 154
36. Heikkilä & Niskanen, s. 187–188
37. Heikkilä & Niskanen, s. 106
38. Heikkilä & Niskanen, s. 176

39. Jussi Katajala: Keskiajan lyhyt historia (http://www.katajala.net/keskiaika/historia/lyhyt_historia.html) *katajala.net*. Suomi
40. Heikkilä & Niskanen, s. 276
41. Heikkilä & Niskanen, s. 283
42. Heikkilä & Niskanen, s. 247
43. Heikkilä & Niskanen, s. 286
44. Parker 2006, s. 46–47.
45. Parker 2006, s. 60–61.
46. Parker 2011, s. 183.
47. Parker 2011, s. 186–187.
48. Parker 2011, s. 204, 209.
49. Parker 2011, s. 212.
50. Parker 2011, s. 239.
51. Parker 2011, s. 238.
52. Parker 2011, s. 232–235.
53. Valistus (https://www.kielitoimistonsanakirja.fi/valistus) *Kielitoimiston sanakirja*. Kotimaisten kielten keskus ja Kielikone Oy.
54. Parker 2006, s. 98–99.
55. Parker 2006, s. 104–125.
56. Parker 2011, s. 337.
57. Parker 2006, s. 126–127.
58. Parker 2011, s. 299–301.
59. Parker 2011, s. 305.
60. Parker 2011, s. 314.
61. Parker 2011, s. 326–329.
62. Parker 2006, s. 132–141.
63. Parker 2011, s. 332–338.

Kirjallisuutta

- Burenhult, Göran (toim.): *Ihmisen suku 1–5*. WSOY, 1993–1995.
- Diamond, Jared: *Tykit, taudit ja teräs: Ihmisen yhteiskuntien kohtalot*. Suomentanut Kimmo Pietiläinen. Helsinki: Terra cognita, 2003. ISBN 952-5202-56-9.
- Haywood, John: *Maailmanhistorian atlas*. (World atlas of the past, 2000.). Suomentanut Aksu Tuominen. Köln: Könemann, 2000. ISBN 3-8290-3364-8.
- Helle, Knut (toim.): *Suuri maailmanhistoria 1–15*. Koko kansan kirjakerho, 1983–1987.
- McNeill, J. R. & McNeill, William H.: *Verkottunut ihmiskunta: Yleiskatsaus maailmanhistoriaan*. Suomentanut Natasha Vilokkinen. Tampere: Vastapaino, 2005. ISBN 951-768-185-2.
- *Otavan suuri maailmanhistoria 1–22*. Otava, 1982–1987.